

Андрій Леонов

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ВМІНЬ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається основні педагогічні вимоги щодо формування професійних вмінь в учнів професійно-технічних навчальних закладів наведені погляди вітчизняних та зарубіжних науковців. Сформовано зміст, структуру та етапи формування професійних вмінь у навчально-виховному процесі закладів професійно-технічної освіти.

Ключові слова: професійні вміння, професійно-технічні навчальні заклади, професійно-технічна освіта.

Процес підготовки майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості в професійно-технічних закладах освіти припускає його максимальне наближення до виробництва, до конкретних умов праці підприємств, на яких буде конкретно виконуватись трудова діяльність майбутніх спеціалістів сфери харчової промисловості. Мова йде перш за все про те, щоб навчання в професійно-технічних навчальних закладах (надалі в роботі ПТНЗ) було побудовано на такій виробничо-технічній базі, яка дозволила би випускникам без додаткових затрат часу включитися в сучасних виробничий процес. Впровадження в навчальний процес ПТНЗ всього передового в техніці та технології повинно або виконуватись негайно, або випереджати його масове освоєння на виробництві. Відповідно актуалізується питання про вдосконалення професійних знань та вмінь, готовності учнів застосовувати їх на практиці.

Рівень сформованості професійних вмінь як ключовою з кваліфікацій випускника буде визначати його компетентність, та демонструвати його конкурентоздатність на ринку праці. Сформованість професійних умінь слугує якісним показником підготовки учнів ПТНЗ, який, в свою чергу виявляється якістю навчального процесу.

Мета статті охарактеризувати умови формування професійних вмінь учнів ПТНЗ в процесі вивчення спеціальних дисциплін.

За кордоном під якість професійної освіти розуміють здатність всієї системи освіти та окремого навчального закладу задовольняти потреби суспільства, сфер праці зацікавлених груп підприємств. Ряд досліджень вітчизняних учених – Е. В. Бондаревська, Л. Л. Редько, Л. А. Санкін виділяють додаткові показники якості освіти, сформованість знань, вмінь, навичок, способів діяльності; особистий розвиток учнів, що навчаються; професійна компетентність педагога, керівника; рейтинг навчального закладу тощо [10].

З нашої точки зору сформованість професійних вмінь є не

додатковим, а основний показником ефективності навчального процесу, що актуалізує необхідність підсилення професійної підготовки учнів. Це дозволить майбутньому спеціалісту будь-якої сфери промисловості оптимізувати процеси професійної адаптації та інтеграції, підвищення кваліфікації в контексті неперервної професійної освіти на протязі свого життя.

В концепції професійної освіти України сказано, що основною метою професійно-технічної освіти є «підготовка кваліфікованого робітника відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, що вільно володіє своєю професією і орієнтується в суміжних областях діяльності, здібного до ефективної роботи з спеціальності на рівні світових стандартів, готового до неперервного професійного зростання, соціальній та професійній мобільності» [9]. Це можливо тільки при умові, якщо випускник ПТНЗ досконально володіє професійними вміннями.

Для досягнення мети нашого дослідження, визначення педагогічних умов формування професійних вмінь, необхідно уточнити поняття «професійне вміння», його зміст, структуру та етапи формування.

В вітчизняній педагогіці та психології поняття «вміння» інтерпретується по різному, як;

- сукупність певних знань, навчання чому-небудь, навичок (С. І. Ожегов, Н. Ю. Шведова) [7];
- основний кінцевий результат навчання (Л. Г. Семушина, Н. Г. Ярошенко) [11], що фактично підкреслює приданий та соціальний характер даної особистісної освіти;
- успішне виконання дій та більш складної діяльності з вибором та застосуванням правильних прийомів роботи з врахуванням певних умов; готовність виконати дії заради вирішення поставлених завдань (Н. Д. Левітов [5]);
- спосіб виконання дії, що забезпечує сукупність придбаних вмінь та навичок (Л. В. Занков, Н. М. Скаткін, В. Д. Симоненко [10]);
- можливість виконувати дії в залежності з метою та умовами, в яких прийдеться орієнтуватися суб'єкту (А. В. Краєвський, А. В. Усова [4]);
- «...можливість ефективно виконувати систему дій у відповідності з метою і умовами його виконання» (С. І. Кісельгорф [5]);
- можливість ефективно виконувати дії; знання в дії; види попередньо продуманої діяльності; спосібність виконувати людиною яку-небудь роботу в нових умовах; здатність виконувати дії з властивою якістю і в відповідний час (С. Я. Батишев, С. А. Шапоринський, С. М. Шабалов [12]);
- діяльність, що досягає успішного результату і, що виконується з нормативними характеристиками; діяльність, що виконується «зі знанням справи» (З. А. Решетова [8]).

В зв'язку з цим, що досить часто в науково-методичній літературі

зустрічаються некоректні вживання термінів, підміна одного іншим (і це заважає розумінню їх сутність), на наш погляд, необхідний порівняльний аналіз понять «вміння» та «навичка».

У вітчизняній психології та педагогіці тривалий час спостерігається багатолітня та багатоаспектна дискусія, що стосується питань визначення та розділення понять «вміння» та «навичка». Приведемо три основні точки зору. Е. І. Бойко, М. А. Данілов, Е. М. Карабанова-Меллер, М. А. Риков, Б. В. Ількович та інші рахують природу вмінь та навичок єдиною. Рівень володіння діями при активній участі пізнання називається умінням, а дія, в результаті тренування, що стала автоматичною – навичкою [1].

Формування вмінь починається з придбанням знань. Спрощена схема послідовності даного процесу виглядає наступним чином: «знання-вміння-навичка». А. П. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн, Е. А. Мілерян, К. К. Платонов вказують на різницю в природі даних компонентів; навичка – дія, що піддається автоматизації, а вміння – діяльність, що сприяє творчості, і, що визначає специфіку їх формування [6].

Аналізуючи співвідношення умінь та навичок, ми бачимо, що головною відмінністю подібних дій виступає, перш за все, ступінь усвідомлювання дій, контролю за його виконанням. Вміння може включати в себе навичку, в той час як навичка, не включає свідомої контролюючої дії (вміння), інакше це вже не навичка в її справжньому сенсі.

Тому кожне вміння має в собі сукупність професійних навичок, що складає його зміст і рівневі характеристики. З нашої точки зору, професійне вміння не може обов'язковому порядку включати навичку. Якщо професійне вміння або недавно сформовано, чи реалізується в нових, незвичних умовах, в його структурі, скоріш за все не буде показано в жодному з професійних навичок, що в повній мірі відповідає потрібному вмінню.

Психологічною основою вміння виступає розуміння особливостей взаємовідношення між метою діяльності, з однієї сторони, і засобом, способом його виконання, а також умовами виконання діяльності, з іншої. Іншими словами, учень, що проявляє вміння, усвідомлює засіб та спосіб виконання дій, що диктується метою, а також умови, в яких реалізуються вміння. Однак ступінь свідомого контролю над ходом виконання дій може бути різною. Вона залежить від міцності умовно-рефлекторних зв'язків, що утворилися в результаті повторення даної дії. Чим міцніші дані зв'язки, тим міцніші уміння, тим вища готовність учнів виконувати данні дії чи систему дій. Кожна трудова дія являє собою тимчасові, чи умовні зв'язки, яка утворюється в тих випадках, коли умовний, або нейтральний подразник дається безпосередньо перед підкріплюючим його безумовним подразником [1].

На початковому етапі формування вмінь, коли умовно-рефлекторні зв'язки ще слабкі, вони реалізуються під суворим контролем пізнання людини, яке повністю свідоме. В подальшому у зв'язку з повторенням дій,

закріплення умовно-рефлекторних зв'язків, ступінь контролю знижується. В ході вдосконалення вміння воно може бути перетворене в вміння-майстерність.

В контексті освіти ситуація склалася іншим чином. Учень на початку ознайомлення ще з невідомим йому видом професійної діяльності має потребу в тому, щоб його умови, його діяльність оцінювались та направлялись викладачем спецтехнологій (майстром виробничого навчання), тобто щоб утворена в процесі праці умовні зв'язки мали підкріплення (в даному випадку в словесній формі). В подальшому, по мірі оволодіння виробничо-технологічними вміннями та навичками та досягнення певного рівня автоматизації дій, вони можуть виконуватися без будь-якого підкріплення. Однак якщо підкріплення не буде на протязі тривалого часу, раніше вироблений рефлекторний зв'язок згасає. Ось чому любий ефективний дидактичний процес включає в себе систему стимулів (вербальних, наглядних, практичних), орієнтованих на активізацію учнів, з метою підтримання необхідного рівня збудження вищої нервової діяльності.

Тому концепція процесу збудження на вузькій частині кори головного мозку лежить в основі систематичних вправ людині з реалізації вмінь (при зниженні контролю зі сторони пізнання), коли дії виконуються самі по собі [11]. В такому випадку, можливо говорити про їхню автоматизацію, тобто трансформацію вміння в навичку. Навичка – це закріплене вправою вміння виконувати ту або іншу справу. Можливо вміння, не закріплюється вмінням і, таким чином, не переходить в навичку. Учень може придбати первісний досвід нарізати різьбу на токарному верстаті, але поки він не по вправляється в даній операції, не придбав в ній відомий досвід, це вміння не перейшло в навичку. Нема такої навички, в основі якого не лежало б початкового вміння, що постійно вдосконалюється в процесі вправ та практики. Перетворення вміння в навичку – не простий, прямолінійний процес, він означає вдосконалення вміння, підняття його на більш високий рівень. Коли ми говоримо, що у навичку вміння закріплюється, це не означає, що вміння не змінюється, воно одночасно і вдосконалюється, і покращується. Це покращення іде в різних напрямках.

Ми згодні з Е. Ф. Зеером в тому, що професійні вміння слугує розглядати «...скоріше як самостійний клас вмінь, а як чітко окреме коло трудових вмінь, що характеризує високий рівень якості виконання трудових дій, без яких не можна забезпечити якісні та кількісні вимоги, що пред'являються сучасним виробництвом та умовами праці...» [2]. Вчений виокремлює окремі особливості професійних вмінь:

- висока швидкість та точність виконання дій;
- стійкість – здатність зберігати точність та темп дій, не дивлячись на подібні явища;
- гнучкість – здатність раціонально та творчо діяти в умовах, що змінюються, виконувати дії різними способами, кожен з яких

- найбільш ефективний в тому чи іншому конкретному випадку;
- міцність – зберігання вміння на протязі відносно тривалого проміжку часу, коли воно не приймалось [2].

Основу професійних умінь складає ряд конкретних вмінь на формування яких є потреба звернути увагу в учнів у першу чергу. Зокрема, до таких вмінь відносяться: вміння розрізняти мову спеціальності та користуватися нею; вміння підвищувати загально навчальний та професійний рівень засобом навчально-виховної діяльності та самовиховання; вміння адаптуватися до нових форм поведінки під час навчальних занять; вміння сприймати та здійснювати рефлексію практичної направленості навчального матеріалу, що викладається в теоретичній формі; вміння проводити систематизацію та узагальнення в відповідності з вимогами логіки, структурної стійкості, наукової об'єктивності та професійної об'єктивності; вміння формулювати методологічну, пояснювальну та прогностичну функції отриманих знань.

В залежності від спеціальності і від функцій, котрі повинен виконувати спеціаліст на виробництві, професійні вміння можна розділити на групи. Наприклад, професійні вміння техника як спеціаліста можна згрупувати, за нашою думкою, в залежності за видами діяльності, яку він виконує: виробничо-технологічна, організаційно-управлінська, конструкторсько-технологічні, дослідницько-експериментальна.

В професійному розумінні вміння часто переглядається в якості посилення на навичку. Звідси до сих пір в нашій вітчизняній літературі трактується тріада «знання-вміння-навичка» як основа формування особистого та професійного досвіду. З нашої точки зору, поняття «професійне вміння» попередньо також можна трактувати як сукупність спеціальних знань, уявлень про професійну діяльність, що обумовлюють здатність людини до її виконання з тою або іншою якістю.

Формування професійних вмінь має велике значення для оволодіння майбутнім робітником азами певної професії. Тому доцільно було б розробити ряд методичних порад та рекомендацій щодо їх подальшого засвоєння. Планується розробити модель формування професійних умінь майбутніх робітників в процесі вивчення спеціальних дисциплін, а також її експериментальна перевірка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Илькевич Б. В. Профессионально-мотивирующая подготовка специалистов / Б. В. Илькевич // Специалист. – 2005. – № 7. – С. 23.
2. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер, Г. М. Романцев // Педагогика. – 2002. – №. 3. – С. 11.
3. Кисельгоф С. И. Формирование у студентов педагогических умений и навыков в условиях университетского образования : учеб. пособие / С. И. Кисельгоф. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 174 с.
4. Краевский В. В. Культурологический подход к содержанию образования как способ обеспечения его целостности /

- В. В. Краевский // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2004. – № 1. – С. 7–11.
5. Левитов П. Д. Психология труда : учеб. пособие / П. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1963. – 340 с.
  6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : монография / А. Н. Леонтьев. – М. : Прогресс, 1975. – 121 с.
  7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 944 с.
  8. Решетова З. А. Психологические основы профессионального обучения монография / З. А. Решетова. – М. : Изд-во Московского университета 1985. – 207 с.
  9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. N 1723 р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1723-2010 р.
  10. Санкин Л. А. Управление качеством образования в гуманитарном вузе / Л. А. Санкин, Е. П. Тонконогая // Известия РАО. – 2002. – № 2. – С. 61–73.
  11. Семушина Л. Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях : учеб. пособие / Л. Г. Семушина, П. Г. Ярошенко. – М. : Мастерство, 2001. – 194 с.
  12. Шабалов С. М. Обучение производственной операции: анализ ступеней : учеб.-метод. пособие / С. М. Шабалов. – Воронеж : ВГУ, 1984. – 196 с.